

Часам у балючую, але адначасна прасветленую лірычную споведзь паэткі ўрываецца адчуванне ненадзейнасці, няўстойлівасці свету. Ягонья парадоксы выклікаюць экзістэнцыяльныя настроі, дзе пануюць холад адзіноты, адчужанасць, неўладкаванасць, калі ўсё вакол бессэнсоўна перакрываюцца, калі цалкам супрацьлеглыя, рознаякасныя сутнасці падмяняюць адна адну:

*Гуляю ў хованкі
сама з сабою.
Дзе праўда, дзе мана?
Перакуліўся свет
уверх нагамі.
Абцянак спакуслівых
адной не ўзняць... [3, с. 48]*

Відавочна, такія радкі і сапраўды народжаныя “тужлівым – смуткам расчаравання, здрады, вечнай ростані” [2, с. 217].

Абрыў, умаўчанне – гэтыя прыёмы паэтычнага сінтаксісу паэтка выкарыстоўвае надзвычай часта, бо яны павялічваюць творчую прастору суаўтара-чытача. Творца, абрываючы сваю думку, пашырае магчымасці сутворчасці і, апроч таго, пазначае моманты найбольшага эмацыйнага напружання. Пачуццё выяўляецца на мяжы слова і маўчання. Дзеля разумення ў такім выпадку дастаткова кантэксту і інтуіцыі чытача. Наогул, у такіх выпадках “маўчанне набывае статус вышэйшай формы камунікацыі ў іерархіі сродкаў зносін: маўчанне больш красамоўна, чым словы, бо яно дае магчымасць адказу на кожнае з пытанняў” [4, с. 217].

Вершы Жэні Мартынюк нараджаюцца гэтак жа натуральна, як дыханне, яе паэтычныя радкі і сапраўды дапамагаюць жыць у суладдзі і дабрыні.

Літаратура

1. Мартынюк, Ж. На парозе / Ж. Мартынюк. – Беласток: Бібліятэка БЛА “Белавежа”, 1999. – 48 с.
2. Тварановіч, Г. Жыццю радкамі верша памагаць / Г. Тварановіч // Тэрмапілы. – 2000. – №3. – С. 217–218.
3. Мартынюк, Ж. Белы гарлачык / Ж. Мартынюк. – Беласток: Бібліятэка БЛА “Белавежа”, 2004. – 54 с.
4. Карасёв, Л.В. Парадокс о смехе / Л.В. Карасёв // Квинтэссенция. Философский альманах. – М.: Издательство политической литературы, 1990. – С. 341–368.

А.У. Русецкі, Ю.А. Русецкі (Віцебск)

ШЧАСЦЕ Ў НАВУЦЫ І ЖЫЦЦІ, КАЛІ МЭТА ДАСЯГАЕЦЦА

Для такой назвы, на наш погляд, ёсць пэўныя высновы. Наша зямлячка Маргарыта Барысаўна Яфімава нарадзілася ў Оршы (25.12.1927 г.) у настаўніцкай сям’і і ўжо з дзяцінства адчувала паўсядзённы клопат бацькоў аб дзецях, моладзі, тых шляхах, якія яны выбіраюць. І пайшла Маргарыта бацькоўскімі шляхамі – скончыла філалагічны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта імя У.І. Леніна, а потым усё жыццё прысвяціла моладзі, працуючы выкладчыкам беларускай літаратуры ў розных ВНУ рэспублікі. Адначасова актыўна вывучала гісторыю беларускай літаратуры, пытанні спецыфікі дзіцячай літаратуры, пісьменніцкага майстэрства, праблемы эстэтычнага выхавання, методыкі выкладання літаратуры і правядзення літаратурных вечароў па творах беларускіх пісьменнікаў.

Вызначальнай кропкай жыццёвага адліку для М. Яфімавай стаў 1960 год, калі з друку выйшла яе першая буйная праца “Янка Маўр. Жыццё і творчасць”. У беларускім літаратуразнаўстве так дэталёва творчасць заснавальніка айчынай дзіцячай літаратуры

даследавалася ўпершыню. І вывады і тлумачэнні, якія зрабіла М. Яфімава, як нам здаецца, ніхто не аспрэчваў. Што ж у іх было цікавага?

Па-першае, тое што Я. Маўр заўсёды імкнуўся трымаць сувязь з чытачом, прымушаючы яго разважаць, актыўна адносіцца да падзей, аб якіх пішацца; **па-другое**, творчасць Я. Маўра другой паловы 1920-х – першай паловы 1930-х гг. не проста знаходзілася ў рэчышчы афіцыйных патрабаванняў аб удасканаленні інтэрнацыянальнага выхавання ў дзіцячым і юнацкім узросце, але і ўмацоўвала яго пазіцыі зваротам да класікаў прыгодніцкага жанру (Ф. Купера, Ж. Верна, Дж. Лондана). Уражлівыя карціны жабрацкага існавання дзяцей у каланіяльных і залежных краінах рабілі творы Я. Маўра (“Амок”, “У краіне райскай птушкі”, “Слёзы Тубі”, “Лаццароні”, “Звяры на караблі”) і прыцягваючымі ўвагу, і запамінальнымі; **па-трэцяе**, пісьменнік ніколі не навязваў чытачам сваіх думак і вывадаў – развіццём сюжэта, майстэрскім стварэннем вобразаў ён дапамагаў ім самім арыентавацца ў апісваемых падзеях; **па-чацвёртае**, Я. Маўр не толькі пашыраў тэматыку беларускай дзіцячай літаратуры, але фактычна даў пачатак развіццю навукова-папулярнага і прыгодніцкага жанраў, ужо на пачатковым этапе абагаціўшы яго такімі элементамі жанру, як тайна, загадкавасць, інтрыга, нечаканы абрыў дзеяння і г.д.; **па-пятае**, Я. Маўр умела выкарыстоўваў такую неад’емную якасць літаратуры і мастацтва, як дыдактызм, але дыдактызм асаблівы, які выцякаў не з раней закладзеных рэцэптаў і павучэнняў, але з самога зместу кнігі; **па-шостае**, уменне пісьменніка ярка, у выразных малюнках, праўдзіва і пераканаўча раскрыць мастацкімі сродкамі прыроднае характэрнае і сацыяльныя супярэчэнні не толькі далёкіх краін і кантынентаў (Інданезія, Італія, Кітай, Новая Гвінея, Цэйлон, Вогненная Зямля), але і сучаснае яму жыццё, раслінны і жывёльны свет роднай Беларусі (апавесці “Палескія рабінзоны”, “ТВТ”); калі весці размову аб перадапошнім тэзісе М. Яфімавай – **па-сёмае**, то, перш за ўсё, патрэбна ўспомніць В. Бялінскага, які ў сваіх педагогічных працах адзначаў: “Патрэбна нарадзіцца, а не рабіцца дзіцячым пісьменнікам. Тут патрэбен не толькі талент, але і свайго роду геній. Так, шмат, шмат неабходна ўмоў для таго, каб стаць дзіцячым пісьменнікам: тут неабходна душа шырокая, тая, якая любіць, мяккая, спакойная, па-дзіцячаму няхітрая” [1]. Менавіта такімі якасцямі (шчырая любоў да дзяцей, цеплыня, сардэчнасць, пранікненне ва ўспрымальны свет душы дзіцяці, жывая паэтычная фантазія і г.д.) насычаны творы Я. Маўра як даваеннага, так і пасляваеннага перыяду яго дзіцячай прозы; нарэшце, **па-восьмае**, паспяховы зварот дзіцячага пісьменніка да іншых, далёка не дзіцячых жанраў, якія дапамагалі юнаму чытачу ўспрымаць свет у яго шматлікіх абліччах і праяўленнях.

Вывучэнне М. Яфімавай творчасці Я. Маўра, яе вывад аб тым, што з яго прозвішчам непаруўна звязана станаўленне і развіццё ўсёй беларускай савецкай дзіцячай літаратуры, на наш погляд, сталі тым фундаментам, той магутнай асновай, на якой будзе будавацца мэта яго жыцця – стварэнне кнігі, прысвечанай комплекснаму вывучэнню развіцця беларускай савецкай дзіцячай літаратуры. Мэта рэалізавалася ў сярэдзіне 1960-х гг., калі з друку выйшла шматгадовая даследніцкая праца М. Яфімавай “Беларуская дзіцячая літаратура” (у 1966 г. будзе выдадзены вучэбны дапаможнік для студэнтаў “Беларуская дзіцячая літаратура”. Тут М. Яфімава выступае не толькі ў якасці сааўтара, але і як рэдактар выдання).

А цяпер аб галоўным: “Беларуская дзіцячая літаратура” М. Яфімавай – літаратуразнаўчая работа, упершыню выкананая ў Беларусі (толькі праз некалькі год з’явіцца аналагічная кніга Э. Гурэвіч). З пазіцыі сённяшняга дня, у ёй можна знайсці недахопы, нават “ідэалагічную зашоранасць”, як можна пачуць у нашы дні. Але мы будзем зыходзіць з пазіцыяй таго часу, у які кніга з’явілася ў друку і ў які яна была надзвычай неабходнай для настаўнікаў агульнаадукацыйных школ і студэнтаў ВНУ (асабліва для філалагічных і педагогічных факультэтаў). Па сутнасці, да з’яўлення ў друку кнігі М.

Яфімавай спецыфіка дзіцячай літаратуры (памятаеце, як у В. Бялінскага: “Дзіцячыя кнігі пішуцца для выхавання, а выхаванне вялікая справа, ім вызначаецца лёс чалавека”) ні ў вучэбнай, ні ў выкладчыцкай дзейнасці не падкрэсліваліся, а дзіцячая літаратура вывучалася ў адзіным літаратуразнаўчым патоку. Уласнай працай М. Яфімава правяла раздзяленне паміж агульнай літаратурай і літаратурай для дзяцей і юнацтва. Лейтматывам даследавання, так сцвярджае М. Яфімава, з’яўляецца вывад: спецыфіка літаратуры для дзяцей выяўляецца, перш за ўсё, ва ўліку дзіцячага ўспрымання. Аналізуючы творы для дзяцей і юнацтва, даследчыца сцвярджае (на наш погляд, зусім аб’ектыўна і пераканаўча), што толькі той літаратурны вобраз дасягне дзіцячай свядомасці, які ў прывабна-мастацкай форме перадае малюнак падзей, з’яў ці нават учынкаў людзей.

М. Яфімава праводзіць чытача праз усе вытокі і этапы развіцця беларускай дзіцячай літаратуры, якая значна адставала ў сваім развіцці ад братніх славянскіх літаратур – рускай і ўкраінскай. І знаходзіць для кожнага з этапаў у паслякастрычніцкім развіцці беларускай літаратуры свае адметныя моманты. Да прыкладу:

– да пачатку XX стагоддзя ў беларускай літаратуры быў назапашаны багаты духоўны матэрыял для развіцця дзіцячай літаратуры ў Беларусі, які змог рэалізавацца толькі пасля Кастрычніка;

– 20-я гг. – гэта пошук развіцця літаратуры для дзяцей праз друкаванне ў перыядычных выданнях (“Зорка”, “Беларускі піянер”, “Іскра Ільіча”), пры гэтым у дзіцячых выданнях актыўна ўдзельнічалі Зм. Бядуля, Я. Купала, Я. Колас, М. Чарот, А. Якімовіч, М. Зарэцкі, У. Дубоўка і інш.;

– у пасляваенныя гады ідзе актыўны пошук на разуменне змястоўнага боку дзіцячай літаратуры (тэма Вялікай Айчыннай вайны, тэма школы, вучобы, развіцця піянерскага руху, тэма дзіцячай працоўнай дзейнасці, тэма гістарычнага мінулага нашай Радзімы). Можна спаслацца на саму М. Яфімаву, якая сцвярджае, што “...беларуская дзіцячая літаратура пасляваеннага часу вызначаецца ўзбагачэннем тэматыкі, жанравай разнастайнасці твораў, увагай да праблем працоўнага выхавання, да праблемы фарміравання чалавека-калектывіста, да тэмы мінулай вайны. ...пасляваенная беларуская літаратура для дзяцей з’явілася той трывалай асновай, якая забяспечыла яе далейшы рост, ідэйнае ўдасканаленне” [2];

– 50–60-я гг. вызначаюцца тым, што беларускія пісьменнікі “па-мастацку даследуюць найбольш важныя падзеі ў гісторыі беларускага народа, імкнучыся дапамагчы дзецям зразумець гістарычную абумоўленасць і гуманістычны пафас Вялікай Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі, паказаць, што з ёй звязаны ўсе дасягненні нашай краіны” [3].

Аб тым, што даследаванне М. Яфімавай “Беларуская дзіцячая літаратура” было не толькі актуальным, але і грамадска неабходным сведчыць і такі факт, што менавіта на яго выснове ў 1966 г. распрацоўваецца і зацвярджаецца Міністэрствам вышэйшай і сярэдняй спецыяльнай адукацыі (менавіта так называлася міністэрства ў другой палове 1960-х гг. – А.Р., Ю.Р.) вучэбны дапаможнік (заўважым – першы ў вучэбна-педагагічнай літаратуры Беларусі. – А.Р., Ю.Р.) для факультэтаў пачатковых класаў педагагічных інстытутаў. Дапаможнік аказаўся настолькі патрэбным, што праз 15 гадоў ён адрасуецца студэнтам ужо філалагічных факультэтаў і выдаецца другім, дапрацаваным выданнем.

Потым будуць цікавыя метадычныя распрацоўкі і рэкамендацыі (на наш погляд, яны не згубілі актуальнасці і па сённяшні дзень. – А.Р., Ю.Р.), скіраваныя на дэтальнае азнаямленне школьнікаў з творчасцю карыфeyaў беларускай літаратуры [4].

Талент М. Яфімавай у адстойванні чысціні беларускай літаратуры, гісторыі яе развіцця, прапагандзе яе класічных асноў, творчасці беларускіх аўтараў праявіўся і ў,

здавалася б, не зусім творчай працы – кнізе “Народу свайму служачы”. Хоць яна з’яўлялася толькі складальнікам, але якая была выканана праца: умясціліся пад адным радком 48 аўтараў, якія мелі адносіны да жыцця і творчасці Ф. Скарыны. З яе вывадам нельга не пагадзіцца, таму што творы, па яе разуменні, павінны “крануць сэрца чытачоў, абудзіць цікавасць да роднай гісторыі, спадчыны, да нашай велічнай і спеўнай мовы, каб мы “забыць не маглі свайго радаводу”.

А яшчэ былі шматлікія рэцэнзіі, крытычныя артыкулы, пазаўрочныя мерапрыемствы і са студэнтамі, і са школьнікамі і іх настаўнікамі, актыўная дзейнасць па перадачы багацця беларускай мовы і літаратуры не толькі да моладзі, але і да самых шырокіх слаёў беларускай грамадскасці. І ўсё гэта канцэнтравалася на галоўнай мэце: што яшчэ трэба зрабіць, каб дзеткі беларусаў ведалі сваю мову і літаратуру, адчувалі сябе, як паўнапраўныя беларусы.

Літаратура

1. Белинский, В.Г. Избранные педагогические сочинения / В.Г. Белинский. – М.–Л., 1948. – С. 18.
2. Яфімава, М. Беларуская савецкая дзіцячая літаратура 40–50-х гадоў / М. Яфімава // Беларуская дзіцячая літаратура. – Мінск, 1980. – С. 83.
3. Тамсама. – С. 87.
4. Яфімава, М.Б. Літаратурныя вечары ў школе / М.Б. Яфімава. – Мінск, 1977.

В.І. Русілка (Віцебск)

МАСТАЦКАЕ АСЭНСАВАННЕ ГІСТАРЫЧНАГА ЛЁСУ БЕЛАРУСА Ў РАМАНАХ У. ГНІЛАМЁДАВА

З’яўленне гістарычнай тэатралогіі У. Гніламёдава “Уліс з Прускі” (2006), “Расія” (2007), “Вяртанне” (2007), “Валошкі на мяжы” (“Полымя”, 2009, № 8-9) стала годным адказам на заканамернае пытанне пра наяўнасць у сучаснай беларускай літаратуры твораў, якія можна было б паставіць у адзін шэраг з неаспрэчнай класікай – раманамі Я.Коласа, К.Чорнага, І.Мележа. Гэтую думку можна падмацаваць спасылкамі на незвычайна актыўнае для сённяшняга літаратуразнаўства асэнсаванне і аднадушна высокую ацэнку твораў пісьменніка ў перыядычным друку (даследаванні В.Локун, Я.Гарадніцкага, М.Мішчанчука, З.Драздовай, інтэрв’ю з пісьменікам М. Мікуліча, В.Паклонскай, У.Давыдава, ацэнка твораў у артыкулах В.Жураўлёва і А.Раманчука і інш.). Для У.Гніламёдава-акадэміка, доктара філалагічных навук, аўтара паўтара дзесятка манаграфій і звыш трох з паловай соцень артыкулаў, зварот да мастацкай творчасці і да вялікіх эпічных форм быў усвядомленай неабходнасцю. Справа ў маштабнасці задачы, якую паставіў перад сабой аўтар: стварыць у раманах гісторыю беларускага народа праз гісторыю сваёй сям’і, паказаць, як гаворыць сам У. Гніламёдаў, “чалавека XX стагоддзя, ці, дакладней, чалавека ў плыні часу мінулага стагоддзя” [1, с. 4] Справа і ў тым, што вырашэнне гэтай звышскладанай задачы атрымалася сапраўды высокамастацкім, таленавітым і цікавым для чытача.

Пагодзімся з вывадам В.Жураўлёва аб тым, што нават у эпоху глабальнага наступлення Інтэрнэту роля вялікіх эпічных твораў не губляецца. Прызнаючы папулярнасць малых праявітых форм, адзначым, што “сечкі-зацемкі” – гэта ўсё ж для філалагічна падрыхтаванага чытача, выхаванага на брылёўскім лірызме. Для звычайнага чытача больш запатрабаваным застаецца класічны добры эпас з цікавай і новай тэмай, падрабязна выпісаным сюжэтам, героямі, подыхам часу і дакладнасцю побытавых, пейзажных, партрэтных малюнкаў, з пазнавальным зместам. Менавіта такімі асаблівасцямі вызначаецца гістарычная хроніка У.Гніламёдава.